

AJÁNLÓ

FELELŐSSÉG

Oxfordi tanulmányok a filozófia köréből címmel indította útnak Krokovay Zsolt azt a könyvsorozatot, amelynek első kötete *Felelősség* címmel jelent meg a közelmúltban, John L. Austin, Herbert Hart és Joel Feinberg felelősséggel kapcsolatos írásait közreadva. Krokovay mint Rawls, Feinberg és Hart korábban megjelent hiánypótló műveinek fordítója, tovább folytatja missziós munkáját ezzel a könyvsorozattal. Nézzük, mit kínál az újabb kötet.

John L. Austin munkásságát elsősorban a nyelvfilozófiával foglalkozók ismerik *Tetten ért szavak* címen magyarul is megjelent előadásai nyomán. Austinnek a felelősségről tartott két előadása jól érzékelteti az analitikus filozófia hétköznapi nyelvhasználatot elemző módszerének műhely jellegét. Hogy mit is jelent ez a nyelvelemző módszer, érdemes egy hosszabb idézettel illusztrálni: „Először is a szavak a mi szerszámaink, és az a legkevesebb, hogy tiszta szerszámokat használjunk: tudnunk kell, mit jelentenek és mit nem, s óvintézkedéseket kell tennünk a nyelv által élénk állított csapdákkal szemben. Másodszor, a szavak (a maguk apró szegletétől eltekintve) nem tények vagy dolgok: el kell azokat hódítanunk a világtól, vagyis attól függetlenül és attól elválasztva kell azokat kezelni, hogy ily módon észrevehessük hiányosságait és önkényességeiket, s hogy a világot szemellenzők nélkül vehessük újra szemügyre.

Harmadszor, és ez inkább eredménykeltő lehet: közös szókészletünk magában foglalja mindazokat a megkülönböztetéseket, amelyeket érdemesnek tartottunk megtenni, és mindazokat az összefüggéseket, amelyeket érdemesnek tartottunk jelölni sok-sok nemzedék során... A »mindennapi nyelv« jelszava és az olyan elnevezések uralkodóvá válása kapcsán, amilyen a »nyelvészeti filozófia«, »elemző filozófia« vagy »a nyelv elemzése«, azt kell a félreértések elkerülése végett különösen hangsúlyoznunk, hogy amikor azt vizsgáljuk, mikor mit kell mondanunk, milyen helyzetekben milyen szavakat kell használnunk, nem *pusztán* a szavakat nézzük (vagy a »jelentéseket«, bármit gondoljunk is róluk), de azokat a jelenségeket is, amelyekről a szavak segítségével beszélünk. Anélkül, hogy végső

döntőbíróként tekintենék a szavakat, pontos megértésükre azért törekszünk, hogy pontosabbá tegyük a jelenségek észlelését” (16–17).

Az így értett elemző módszert alkalmazza Austin az itt közreadott *A mentségek védelme* és *A tinta kiöntésének három módja* című szövegekben. Vagyis úgy próbálja meg a felelősség alóli mentségek problémáját körbejárni, hogy közben azoknak a szavaknak a használatára koncentrálna, amelyek a kifejtés során fontos szerepet játszanak, például »szándék«, »cél« és »meggondolás«.

A két jogfilozófus közül Hart kötődik leginkább ehhez a módszerhez. *Felelősség* című tanulmánya bizonyítja, mennyire működőképes lehet ez a jogi fogalmak tisztázása során. Miként kell megkülönböztetni a személy felelősségének körét a »felel érte« kifejezés oksági-magyarázó jelentésétől, amely a jó vagy rossz, valamint se nem jó, se nem rossz múltbeli hatások megállapítására utal? Ezt a megkülönböztetést Hart az alábbi egyszerű történet kapcsán próbálja megtenni:

„X a hajó kapitányaként felelősséggel tartozott az utasok és a legénység biztonságáért. Utolsó útján azonban minden este berúgott, s felelős volt a hajó

és a fedélzetén tartózkodó minden személy vesztéért. Az a szóbeszéd úgy vélték, felelős tetteiért. Egész úton meglehetősen felelőtlenül viselkedett, s pályájának egy sor incidense is mutatja, hogy nem volt felelősségteljes ember. Mindvégig kitarzott amellett, hogy a szokatlan erejű téli vihar volt a felelős a hajó veszté-

ért, de az ellene lefolytatott jogi eljárás során úgy találták, hogy büntetőjogi felelősséggel tartozik hanyag magatartásáért, az ettől függetlenül lefolytatott polgári jogi eljárás pedig megállapította jogi felelősségét az emberéletben és a tulajdonban bekövetkezett veszteségért. Jelenleg is él. Erkölcseleg felelős számos nő és gyermek haláláért”(51).

A harmadik szerző, Joel Feinberg tanulmányai közül kétségtelenül *A rossz szamaritánus erkölcsi és jogi felelőssége* című kötődik szorosabban a jogfilozófia kérdéseikhez. A segítségnyújtás elmulasztását (a rossz szamaritánusokat) a magyar büntetőjog is bünteti, hasonlóan az Európában elterjedt gyakorlathoz. Feinberg vitatja ennek helyességét. „Mind-

AUSTINNEK A FELELŐSSÉGRŐL TARTOTT KÉT ELŐADÁSA JÓL ÉRZÉKELTETI AZ ANALITIKUS FILOZÓFIA HÉTKÖZNAPI NYELVHASZNÁLATOT ELEMZŐ MÓDSZERÉNEK MŰHELY JELLEGÉT.

egyikünknek kötelessége, hogy értesítsük a tűzoltókat, ha tüzet fedeztünk fel, de ezen túlmenően nincs olyan – pozitív – kötelességünk, hogy szálljunk harcba a lángokkal. Ez a gyakorlat befizetéseinkkel támogatott szakemberek sajátos felelőssége. Annak, hogy van olyan kötelességünk, hogy jelentsük a tüzet, de olyan nincs, hogy küzdjünk meg vele [...] Ennek [...] az oka, hogy a tüzek elfojtásának rendkívül fontos társadalmi kötelességét úgy teljesítjük a leginkább hatékonyan és méltányosan, ha előre felosztjuk azt a teherviselés és a sajátos feladatok kijelölése révén. Az életmentés pozitív kötelességei *éppoly* komolyak és fontosak minden mozzanatukban, mint a károkozástól való tartózkodás negatív kötelességei. Ellentétben az utóbbiakkal, ezeket részekre kell osztanunk, meg kell állapítanunk kinek-kinek a részét, egy-egy részfeladat elvégzését (gyakran) a megfelelő szakemberekre kell bízunk. A felelősség teljes, nyomasztó súlyát így nem egyformán rakjuk minden esetben a vállára mindenkinek, mivel hatékonyabb és méltányosabb, ha az a közösség egészét terheli” (137).

De azt Feinberg sem vitatja, hogy meg kell hagyni a segítségnyújtás pozitív kötelességeinek egy olyan csoportját, amelyek nem teljesíthetők ilyen intézményes mechanizmusok útján. Ide tartoznak azok az esetek, amikor valaki hirtelen és váratlanul kerül veszélybe. (A segítségnyújtási kötelezettséget a közlekedési baleseteknél Feinberg sem vitatná.) Az ilyen esetekben védhetők a „rossz szamaritánust” sújtó törvények.

Összességében elmondható: annak ellenére, hogy már klasszikusnak számító írások jelentek meg e kötetben, felfrísinheti a felelősség problémájával kapcsolatos jogi diskurzust. Teheti ezt egyrészt annak ellenére, hogy Eörsi Gyula, Mádl Ferenc vagy Sólyom László e szövegek idejében keletkezett írásai is érdemi párbeszédet folytattak a kortárs elméleti irodalommal. Másrészt pedig annak ellenére is hatást gyakorolhatnak e szövegek a felelősséggel kapcsolatos jogász vitákra, hogy ezt a szerkesztő nem segítette elő. Meglehetősen lakonikus bevezetővel látta el a szövegeket, a kötet végén szereplő írás pedig inkább tekinthető önálló tanulmánynak, mint a kötethez kapcsolódó szerkesztői utószónak. Az angolszász egyetemeken Hart és Feinberg írásai nem csupán az erkölcsfilozófiai vitákban, hanem a jogi (jogász) diskurzusban is kiindulópontnak számítanak. Érdemes lett volna írásaikat valamilyen viszonyba állítani a téma magyar irodalmának jeles műveivel.

Várjuk a sorozat következő köteteit.

(Szerk. Krokovay Zsolt
L'Harmattan, Budapest, 2006.
177 oldal, 2000 forint)

A jogtudomány más területein, kivéve talán a jogtörténetet, nem szerveződött olyan összetartó szakmai közösség, mint a jogelmélettel foglalkozók körében. Ezt bizonyítják az évről évre megjelenő, változó tematikájú konferenciakiadványok. A *Hans Kelsen jogtudománya* című kötet a már hagyományosan az ELTE jogi karán megrendezésre kerülő egyik ilyen konferenciasorozat legfrissebb gyümölcse. Ezekben a jogi kari konferenciákon eddig a szélesebb szakmai közönség részvételével olyan jogelméleti életműveket dolgoztak fel, amelyek nemcsak jogelméleti problémákat, hanem filozófiai, társadalomelméleti vagy teológiai kérdéseket is érintenek. Herbert Hart, Carl Schmitt vagy az ebben a vastos könyvben dokumentált Hans Kelsen munkássága mindenképp ilyennek számít.

A Hart-konferencia felszínre hozta a jogelméleti közösség mély elméleti megosztottságát (azóta sem készült el a kötet...), a Carl Schmitt teoretikus jelentőségét – egyébként jogosan – helyreállító ülés elkerülte a törésvonalakat, Hans Kelsen életműve viszont azt a közös hagyományt jelenti, amely ezt a szakmai közösséget összekapcsolja. Több értelemben is: egyrészt diszciplinárisan ma is nagyjából azokról a témákról vitatkozunk, amelyekkel Kelsen foglalkozott, másrészt létrehozta a kapcsolatot a magyar jogelmélet háború előtti klasszikusaival, akik élénk szakmai, esetleg akár személyes kapcsolatban voltak vele. Hans Kelsen életművének éppen ezért felbecsülhetetlen jelentősége van a rendszerváltás utáni magyar jogelmélet identitása szempontjából.

A kötet történelmi érdeme, hogy magyar nyelven elsőként nyújt szisztematikus áttekintést Kelsen munkásságáról. A jól átgondolt struktúráért mindenképpen dicséret illeti a szerkesztőt, Cs. Kiss Lajost, még ha egyes döntései nehezen érthetők is. De ahogy a szerzői jegyzetekből kiderül, a szerkesztőnek abban is nagy érdeme volt, hogy végül ilyen népes szerzői gárdát nyert meg az ügynek. Igaz, Bragyova András és Sajó András Kelsen-olvasatai még elfértek volna a kötetben, de ezt már csak a mindig telhetetlen olvasói elvárások mondatják velünk.

A könyv első része Hans Kelsen magyar recepciójáról szól változatos műfajokban és stílusban, Mádl Ferenc személyes hangú visszaemlékezésétől Varga Csaba levéltári közleményén keresztül Jakab András recepciótörténeti áttekintéséig. Furcsa módon ettől a fejezettől kissé távol kaptak helyet az érdemi (kritikai) magyar recepciót taglaló elmélettörténeti írások.

A kötet súlypontját a Kelsen témáit tárgyaló írások jelentik: jogtudomány-felfogását, államelméletét, alkotmányjogi munkásságát és végül nemzetközi jogi műveit. Kelsen jogtudomány-felfogásának alapjait Bódig Mátyás tekinti át már-már tankönyvszerűen. Karácsony András arra próbál rákérdezni, hogy pozitivista volt-e Kelsen filozófiai vagy tudományelméleti értelemben. Paksy Máté Kelsen jogértelmezés-elméletét vizsgálja és bírálja Perelman elmélete alapján, Szabó Miklós pedig Kelsen normalogikáját veszi górcső alá és mutatja ki, milyen ellentmondások vannak a logikához való viszonyában. Érdekes színfolt Geréby György tanulmánya, amely a tiszta jogtan és a teológia viszonyát próbálja megvilágítani. Kelsen szerint a hagyományos államjogtani gondolkodás alapfogalmai és a teológiai fogalmak között tartalmi analógia áll fenn. Ezt a fajta gondolkodást kell a tudomány egy új, funkcionális szemléletével felváltani. Geréby kimutatja, milyen félreértéseken alapul ez a teológiaértelmezés.

A Kelsen államelméletével foglalkozó fejezet Szilágyi Péter tanulmányával kezdődik, aki abból indul ki, hogy a tiszta jogtan a hagyományos államelméleti problémára adott jogelméleti válasz. Éppen ezért a tiszta jogtan értelmezéséhez elengedhetetlen a korai államelméleti munkák, elsősorban a *Hauptprobleme der Staatsrechtlehre* vizsgálata. Tattay Szilárd Kelsen és Carl Schmitt felfogását veti egybe a képviseleti demokráciáról, Horkay Hörcher Ferenc pedig Hayek államelméletével hasonlítja össze Kelsenét.

Külön csokorba vannak gyűjtve azok a tanulmányok, amelyek Kelsen és az alkotmánybíráskodás

kapcsolatát firtatják, illetve a Kelsen nemzetközi jogra vonatkozó nézeteit feldolgozók. Az itt olvasható szövegek közül talán Kardos Gábor *Az alapnorma és a nemzetközi jogrend* című tanulmányát lehet kiemelni.

A szerkesztő nehezen indokolható módon külön fejezetbe rendezte a Kelsen-kritikákat. Ami azért érdekes, mert a kötet egyéb fejezeteiben is túlnyomórészt Kelsen-kritikákat lehet olvasni. E fejezet írásai közül a kelseni jogelmélet dilemmáit legalaposabban átgondoló írás, Győrfi Tamás *A jog normativitása Hans Kelsen és Herbert Hart elméletében* című tanulmánya érdemel külön figyelmet.

Nagy teljesítmény tehát ez a kötet, különösen ha figyelembe vesszük azt a körülményt, hogy nincsenek olyan műhelyek, ahol szisztematikusan jogelmélet-történeti kutatások folynának. Aminek pedig egyszerű az oka: nincsenek meg hozzá az intézményes feltételek, a könyvtárak és a könyvek. Ennek ellenére azért még volna némi mozgástér. Jelzésértékű, hogy azok, akik számára különösen fontos a kelseni hagyomány ápolása, az irodalomban legjobban kiigazodó Jakab Andrást kivéve, nem hasznosítják az egyre gyarapodó és mélyülő Kelsen-kutatások eredményeit. A kötet egyszerre elismerésre méltó teljesítmény és akut problémákra fényt derítő látélet.

(Szerk. Cs. Kiss Lajos
ELTE Állam- és Jogtudományi Kar,
Gondolat Kiadó, MTA Jogtudományi Intézet,
Budapest, 2007.
826 oldal, 4500 forint)